

WAT BRENGT SPORT TEWEEG?!

WAT BRENGT SPORT TEWEEG?!

Oratie,

uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar
'Pedagogiek en didactiek van de lichamelijke opvoeding en de sport' aan de
Universiteit Utrecht

op 15 november 2006

door

dr. Annelies Knoppers

Jan Luiting Fonds, uitgave nr 85, 2006
Postbus 398, 3700 AJ Zeist
Tel. 030-6937675 Fax 030-6912810
www.janluitingfonds.nl

Grafische verzorging
Hart & Hart Publishing, Amerongen
www.hartenhartpublishing.nl

NUR 847

ISBN 90 72335 43 0

© 2006 Jan Luiting Fonds, Zeist

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 882, 1180 AW Amstelveen). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

INHOUD

Introductie	7
A Sport = GEZOND	9
B SPORT = gezond	15
C En hoe nu verder? Sport → gezond?	23
Literatuurlijst	27

INTRODUCTIE

Onder het kopje breedtesport op de website van NOC*NSF (n.d.) staat: “Sport is mooi, sport is belangrijk, sport levert veel op. Het is fantastisch om te doen en brengt vooral ook veel plezier en ontspanning.” Verschillende rapporten en nota’s van het Sociaal Cultureel Planbureau (Breedveld & Tiessen-Raaphorst, 2006) en het Ministerie van VWS (VWS, 2005) geven aan dat sportdeelname toegenomen is over de afgelopen jaren. Deze toename wordt vaak toegejuicht, omdat men veronderstelt dat sportdeelname veel tweeweg brengt: het kan een gedeeltelijke oplossing zijn voor maatschappelijke opvoedingsvraagstukken, zoals integratie, emancipatie en individuele gezondheid. Sport wordt meer en meer ingezet voor maatschappelijke doelen en wordt op die wijze gezien en gebruikt als een soort wondermiddel dat een antwoord is op veel vragen. Het Nederlands Instituut voor Sport en Bewegen is opgericht “met de bedoeling om zoveel mogelijk maatschappelijke winst te behalen met sport en bewegen” (NISB, n.d.). En onder het kopje ‘gezond en actieve leefstijl’ op de website van NISB staat dat sport- en beweegactiviteiten bijdragen aan de preventie van ziekten. Er zijn brochures te krijgen over sport en verschillende ziektes, zoals artrose, astma, dementie, depressie, diabetes, epilepsie, hart- en vaatziekten, huidaandoeningen, hypertensie, lage rugpijn, migraine, osteoporose, Parkinson’s, etc. Sportdeelname als wondermiddel! Sport = gezond!

Ik hoop dat sportdeelname inderdaad ook zo werkt en dat de formule “sport = gezond” klopt. Maar is het allemaal zo simpel? Mijn aandacht gaat vandaag naar de gelaagdheid van deze formule. Is het koppelen van sport en gezondheid een gezonde praktijk? Ik stel dat de maatschappelijke en individuele betekenisgeving aan sport en aan gezondheid complex en gelaagd is en dat deze complexiteit en gelaagdheid relatief weinig aandacht in het Nederlands pedagogisch onderzoek en onderwijs krijgt. Er zijn veel vragen over wat sport tweeweg brengt en nog weinig antwoorden. Er zijn namelijk verschillende maatschappelijke discoursen of opvattingen die een rol spelen in de interpretaties en betekenissen van het begrip gezondheid. De koppeling tussen gezondheid en sport is complex en heeft een gelaagdheid die vaak genegeerd wordt of waar we weinig over weten. Die complexiteit is zodanig van aard dat niet alles aan de orde kan komen in deze toespraak. Mijn taak is meer om u te overtuigen van de gelaagdheid van vaak (on)zichtbare processen van de koppeling tussen sport en gezondheid, dan om alle lagen en complexiteiten aan de orde te stellen. Als kritisch pedagoge/sociologe probeer ik dit te doen

door “het bekende vreemd te maken” (“to make the familiar strange”). Ik kijk naar verschillende vanzelfsprekendheden en praktijken die weinig aandacht krijgen in de discussies over de formule sport = gezondheid. Deze hebben wel veel invloed op de manier waarop sport, bewegen en gezondheid en de relatie ertussen ervaren wordt (als begrippen en als lichamelijke ervaring).

Eerst kijk ik kort naar het gezondheidsdeel van de formule “sport = gezond”. Later problematiseer ik de sportkant.

A SPORT = GEZOND

1 Meer bewegen!?

Ondanks de toename in sportdeelname wordt geconstateerd (Breedveld & Tiessen-Raaphorst, 2006; VWS, 2005; Eurobarometer, 2003) dat de helft van de Nederlanders, inclusief de jeugd, niet genoeg beweegt volgens fysieke gezondheidsnormen. Dit wordt vaak bewegingsarmoede genoemd en heeft geleid tot verschillende sportstimulerings- en gezondheidsbevorderingscampagnes waarvan de nieuwste, “Ga voor gezond” en “Scoren voor gezondheid”, dit najaar van start zijn gegaan. Het heersende idee achter de meeste gezondheidsbevorderingscampagnes is dat hoe meer iemand sport of beweegt, des te minder overgewicht zij/hij heeft of zal hebben en des te beter haar/zijn gezondheid is. Zodoende groeit het aantal fysiek gezonde mensen. Zulke campagnes mikken vaak op de jeugd.

Als ik de woorden ‘kinderen’ en ‘bewegen’ intoets op Google, krijg ik 3,720,000 hits; de woorden ‘volwassenen’ en ‘bewegen’ leveren maar 965,000 hits op. Deze relatie tussen dik, ongezond en bewegingsarmoede van kinderen wordt ook gelegd in de media. Krantenartikelen beweren dat kinderen te dik zijn en dat gebrek aan bewegen de oorzaak is.

- “Eens te dik, altijd te dik” (*Intermediair*, 22-09-2005).
- “De jeugd beweegt te weinig, eet ongezond, is te dik en veroorzaakt in toenemende mate, overlast in buurten” (*Trouw*, 25-03-2006).
- “Hoe meer autoverkeer en hondenpoep in de wijk, hoe passiever kinderen zijn” (*Intermediair*, 22-09-2005).

Er is dus een grote aandacht voor de jeugd in bewegingsstimuleringscampagnes. Men gaat er vanuit dat, als de jeugd een gezonde bewegingsstijl aanleert, ze dan ook gezond volwassen zullen worden. Er wordt daarom hard gezocht naar stimulansen om meer jeugd in beweging te krijgen. Met dit doel voor ogen zijn twee onderzoekers bij de Mayo Clinic in Minnesota, aan het experimenteren met een klaslokaal zonder banken of stoelen waar leerlingen nooit zitten maar alleen staan en lopen (Wascoe, 2006). Ook in Nederland zit men niet stil. De link tussen lichamelijke opvoeding, fitness en jeugd wordt vaak gebruikt als legitimatie voor (meer) bewegingsonderwijs. Onderzoekers (Storm et al., 2006; Wendel-Vos, 2005) hebben uitgerekend dat als 8-12 jarigen elke week 5 uur gymles krijgen, dat dit kan leiden tot een relatieve daling in gewicht van 1,6 kg per jaar. Dat is misschien goed, maar als daling in

gewicht het doel wordt van het bewegingsonderwijs, dan fungeert dit onderwijs voornamelijk als gezondheidsmiddel. Het kan dan makkelijk een uurtje fitnessen worden. Dit is misschien wenselijk, maar heeft ook een keerzijde. Zelfs al zouden kinderen 1 kg per jaar afvallen en hun conditie verbeteren tijdens zo'n uur beweging, zeggen zulke aanbevelingen weinig over wat kinderen in die vijf uur leren over hun lichaam, over sport en over gezondheid. Ik vraag me daarom af of het gebruik van deze formule een slimme strategie is om het bewegingsonderwijs te legitimeren. Stel dat er een pil ontwikkeld wordt die dezelfde invloed op bloedvaten, hart en lichaam zou hebben als beweging. Dan zouden er veel minder redenen zijn voor het bestaansrecht van bewegingsonderwijs en jeugdsport. Wanneer het accent voor het bestaansrecht van lichamelijke opvoeding op deze formule ligt, dan kan lichamelijke opvoeding gereduceerd worden tot een wondermiddel voor gezondheid, terwijl het zoveel meer is dan dat.

Deze legitimatie gaat voorbij aan het plezier en het speelse van bewegen en sport en het leren van motorische en sportgerelateerde vaardigheden en technieken. Jongeren bewegen juist om die redenen en niet voor gezondheid, zoals Van Exel, De Graaf en Brower (2005) constateerden in hun onderzoek naar de beelden van jongeren over gezondheid. Degenen die kozen voor sport deden dat, omdat ze het leuk vonden en niet omdat het moest. Ze waren weinig bezig met gezondheid. Zoals een van die jongeren constateerde: "Iedereen gaat dood, kun je net zo goed lol hebben" (p. 15). De formule "sport = gezond" is daarom misschien niet altijd de beste strategie om jongeren aan het bewegen te krijgen.

Er zijn meer redenen waarom een nadrukkelijke verbinding van gezondheid met sport problematische kanten kan hebben. Ik gebruik hier betekenissen die aan het lichaam gegeven worden als voorbeeld en begin met een uitstapje naar historische processen.

2 Historische processen: het 'gezonde' lichaam

Dit vertoog of discours van en over het bewegend gezonde lichaam komt voort uit ontwikkelingen gerelateerd aan maatschappelijke verschuivingen in betekenissen die aan het lichaam gegeven worden.

Volgens Pierre Bourdieu (1984) wordt de omvang van het lichaam gebruikt als een kenmerk van sociale klasse, al is de vorm van dat onderscheid in de loop der eeuwen veranderd. Zoals Helen Sterk (1993) in haar onderzoek naar

de geschiedenis van verschuivingen in betekenissen die aan het uiterlijk gegeven worden, heeft laten zien, was een grote omvang van het lichaam in de 16^e en 17^e eeuw een teken dat men het goed had en zich alles kon veroorloven. Een gespierd en/of dun lichaam waren tekenen van intensieve arbeid en weinig financieel vermogen. Langzamerhand bracht de industriële revolutie verandering in dit onderscheid, zodat welvaart toegankelijk werd voor meer mensen. Een dikker en minder gespierd lichaam was dus ook binnen het bereik van arbeiders. Deze verandering betekende dat het lichamelijk onderscheid tussen hogere en lagere sociale klasse vervaagde en tegelijkertijd begon te verschuiven (Gruneau, 1997). Uiteindelijk geldt nu: de hogere sociale klasse wordt geassocieerd met een dun en gezond lichaam en de werkende klasse met een dik en ongezond lichaam (zie b.v. Stempel, 2006). Maar hoe weet iedereen wat dik is? Wat gezond is?

In de 18^e en 19^e eeuw begon ook de regulering en disciplineren van het lichaam toe te nemen. Volgens Foucault (1987) werd deze regulering versterkt door de stijgende waarde die gegeven werd aan de exacte wetenschappen. De medische wetenschappen zorgden dat men in staat was om normen te creëren die lichamen reguleerden door ze te categoriseren. Het lichaam werd gewogen en gemeten. Begrippen zoals 'gezond', 'on gezond', 'dik' en 'overgewicht' werden gecreëerd. Gezondheid en overgewicht zijn dus eigenlijk begrippen van de laatste 100 jaar en zijn gebaseerd op interpretaties die afkomstig zijn van het meten en normeren van het lichaam (Gruneau, 1997). Het is daarom ook goed mogelijk dat de beschrijvingen van gezondheid er in 50 jaar weer anders uit zullen zien dan vandaag. Foucault benadrukte dat mensen naar de resultaten van deze regulering toe leven en er door worden gevormd en gedisciplineerd. Het niet kunnen conformeren met deze normering kan leiden tot schuldgevoelens, want zoals Foucault laat zien, de gezonde uitstraling van het lichaam wordt ook tot verantwoordelijkheid van het individu gemaakt. Eigen schuld dikke bult is dan letterlijk bedoeld.

3 Gezonde uitstraling

Volgens Robertson (2003) heeft de consumentencultuur de relatie tussen sport en gezondheid versterkt, zodat een sportief uiterlijk synoniem staat voor "goed gezond zijn" en symbool van individuele fysieke gezondheid (zie ook Shilling, 2003). Deze verbondenheid tussen sportief uiterlijk en gezond-zijn is één reden waarom een nadrukkelijke koppeling van gezondheid aan sportdeelname een gevaarlijke strategie kan zijn. Het is een sociale constructie. Het

uiterlijk, zoals wij dat definiëren, laat relatief weinig zien hoe het met de fysieke gesteldheid van een individu is. Gezondheid wordt op deze manier gereduceerd tot een uiterlijk verschijnsel en men wordt daar op beoordeeld.

De huidige waardering voor een gezonde uitstraling staat niet op zichzelf, maar staat in verband met topsport. Sportbeoefening zoals dat in topsport gebeurt kan definities van, en betekenissen die gegeven worden aan, een ‘gezond lichaam’ beïnvloeden. Deze invloed wordt versterkt door de zichtbaarheid van en belangstelling voor de lichamen van sporters door de media en supporters. Soms verlenen topsporters ook hun naam en medewerking aan bewegingsstimulerings- en gezondheidsbevorderingscampagnes. Een voorbeeld hiervan is het net gelanceerde project “Scoren voor gezondheid”, een initiatief van het Nationaal Gezondheidsinstituut NIGZ, Stichting Meer dan Voetbal en de betaalde voetbalorganisaties uit de eredivisie. Zoals het persbericht luidde: “Hiermee willen voetballers uit de eredivisie kinderen van de basisschool aanzetten tot een gezonde leefstijl. Voetballers zijn vaak een rolmodel voor kinderen. Met het project ‘Scoren voor gezondheid’ laten ze de kinderen ervaren hoe plezierig het is om te bewegen en hoe lekker het is om je fit te voelen. Deelnemende kinderen uit de bovenbouw van zo’n 30 basisscholen in Nederland ondertekenen dan officieel een contract met één van de spelers om te werken aan hun gezondheid.” (NIGZ nieuws, 2006).

Deze koppeling tussen topsport en gezondheid kan enerzijds een stimulans voor jongeren zijn om in beweging te blijven of te komen, maar anderzijds kan deze ook nadelen hebben. Het kan het idee versterken dat een sportief lichaam (gespierd en met weinig lichaamsvet) de enige vorm van gezondheid is en dat degenen die niet deze uitstraling hebben, niet gezond zijn en er iets aan moeten doen. In hoeverre zijn gevoelens van schuld en schaamte voor eigen lichaam een gevolg van zo’n spiegeling van kinderen aan de lichamen van topsporters? Gard & Wright (1999; 2004), twee bewegingswetenschappers die uitgebreid zulke campagnes kritisch hebben bekeken en geanalyseerd, geven aan dat een uitwas van zulke campagnes kan zijn dat dikke jongeren gelabeld worden als ongezond en als degenen die moeten bewegen, terwijl kinderen die niet dik zijn ook ongezonde beweegpatronen kunnen hebben. Gard & Wright stellen dat elke leerkracht zich zou moeten afvragen welke lichamen impliciet gezien worden als ‘goede’ lichamen in het bewegingsonderwijs en in hoeverre er ruimte wordt gegeven aan alle mogelijke variaties in lichamelijkeheid. Extra gymlessen voor zogenaamd dikke kinderen, geven een duidelijke boodschap dat kinderen die niet als dik gedefinieerd worden, zich niet of weinig hoeven te bewegen.

En ook: wat betekent een koppeling tussen topsporters en gezondheid voor degenen met lichamen die er anders uit zien dan de zichtbare lichamen van topsporters? Kunnen die ook gezond zijn? Ik denk bijvoorbeeld aan de hardwerkende paralympische sporters die deelnamen aan de WK Atletiek in Assen afgelopen zomer (2006). Vijftienhonderd topsporters uit 100 landen deden mee, maar ze waren weinig te zien in de media. Wat zou er gebeuren als deze topsporters ingezet zouden worden voor sportstimuleringscampagnes voor kinderen met vergelijkbare beperkingen? Of als rolmodel voor kinderen zonder beperkingen in de “Scoren voor gezondheid”-campagne? Wat zou sport dan teweeg brengen? Het is ook mogelijk dat de koppeling van topsport aan een fysieke vorm van gezondheid beperkend kan werken en juist jeugd belemmert en beperkt in hun bewegingsvrijheid, omdat ze niet het juiste lichaam hebben. Inactiviteit en dik-zijn worden vaak gerelateerd aan de maatschappelijke discours van individualisering en eigen verantwoordelijkheid.

4 Eigen verantwoordelijkheid

In de huidige westerse maatschappij is de heersende opvatting dat wat gedefinieerd wordt als een dik lichaam, kenmerk is van ongezond en iets waar het individu de verantwoordelijkheid voor draagt in plaats van de context, de maatschappelijke structuren, de sociale ecologie, etc. In het onderzoek van Anton Anthonissen, Sjoer Bergervoet en van mij (2006) naar betekenissen die senior managers in de non-profit sector gaven aan lichamelijkeheid, kwam de kracht van de discours van eigen verantwoordelijkheid naar voren. Deze senior managers werkten gemiddeld 50-70 uur per week. Ze vonden dat dit een bepaalde vorm van fitness vroeg, zodat ze alert konden blijven en dagen van 10-12 uur konden maken. Maar ze kregen daarvoor geen tijd binnen hun werkzaamheden. Fit-zijn was hun eigen verantwoordelijkheid. Dus in plaats van minder te werken, deden ze aan fitness in hun al geringe vrije tijd. De enige managers die daar vragen bij stelden waren degenen die nog bij de politie werkten toen gepast fit zijn voor een baan nog in de tijd van de baas gebeurde. Het niet bevragen van deze dynamiek geeft aan hoe de discours van eigen verantwoordelijkheid vanzelfsprekend is geworden. De vraag is in hoeverre we gezond-zijn zelf kunnen beheersen en in hoeverre die eigen verantwoordelijkheid op de juiste plek is.

Dat ook jongeren deze boodschap van eigen verantwoordelijkheid zich hebben eigen gemaakt, is duidelijk in sommige uitspraken die gedaan worden in het eerder genoemde onderzoek naar beelden van gezondheid onder jonge-

ren (Van Exel, De Graaf & Brouwer, 2005). De volgende opmerkingen over lichamelijke komen voornamelijk van jongens die zelf bij sport betrokken zijn. Ik citeer: “Sommige mensen vinden het zielig dat mensen dik zijn maar eigenlijk doen ze het zelf” (p. 13); of “Je doet alles zelf, dus je kiest wat je eet en hoeveel” (p. 13); of “Als je veel eet moet je niet boos worden, want het is je eigen schuld” (p. 13). De koppeling van gezondheid aan sportiviteit en aan eigen verantwoordelijkheid negeert vaak de vraag wat sportdeelname te weeg kan brengen in sociaal opzicht. Bijvoorbeeld, in hoeverre kan deze wisselwerking een negatieve beoordeling van de lichamen van anderen creëren of versterken?

5 Privileges: sociaal kapitaal

Sportieve lichamen worden dus vaak gezien en gewaardeerd als gezond en als ‘moreel’ goed. Volgens Jessie Klein (2006), een sociale wetenschapper, wordt daarom het sociaal kapitaal van kinderen/jongeren met sportieve lichamen versterkt in contexten waar een grote waarde gehecht wordt aan zulke lichamen. Wetenschappers (Klein, 2006; Drummond, 2003; Stoudt, 2006; Kimmel & Mahler, 2003; Garrett, 2004) hebben ontdekt dat deze maatschappelijke waardering voor een sportief lichaam sociale privileges geeft aan degenen die zich conformeren aan dit gezonde sportieve beeld. Deze privileges zijn soms een belangrijke veroorzaker van pestgedrag. Jongeren concluderen dat zo’n lichaam hen het recht geeft om anderen met minder gewaardeerde lichamen te pesten. Laat ik duidelijk zijn: niet alle kinderen doen dit, maar het zijn meestal niet de kinderen met dikke en onhandige lichamen die pesten. Zij zijn eerder het slachtoffer, dan dat ze zelf pesten. Het sociaal kapitaal van een sportief lichaam heeft dus ook pestkapitaal, al wordt dat niet altijd gebruikt. Ik kom hier later op terug.

B SPORT = GEZOND

Kinderen leren niet alleen betekenissen die aan gezondheid worden gegeven, ze leren ook over de andere kant van de formule: sport. Ik heb al eerder aangegeven dat sportieve lichamen vaak worden gebruikt in voorbeeldfuncties van een gezond lichaam. De sporters die in beeld zijn en wiens sportieve lichamen veel waarde krijgen, zijn meestal mannen en jongens. Zij en hun lichamen vormen immers de normen voor sporten en bewegen. Meisjes en vrouwen mogen bij jongens voetballen, maar omgekeerd komen geen jongens bij de meisjes voetballen. Het aantal mannelijke leerkrachten en trainers is veel groter dan dat van vrouwen (Knoppers & Bouman, 1998; Stol, 1995). De media en veel sportprogramma’s plaatsen mannen en jongens centraal (Knoppers & Elling, 1999; 2001a). Het zal nu lijken alsof ik dat ook ga doen en dat ik de onzichtbaarheid van vrouwen- en meisjessport ga versterken. Dat had u misschien niet van mij verwacht. Maar het is juist die zichtbaarheid van mannen- en jongenssporten en de hoeveelheid mannelijke leerkrachten en trainers die de betekenissen die aan sport gegeven worden, beïnvloeden. Mannensport wordt meestal weinig bevraagd als het gaat om sporters als mannen/jongens. We zijn meer gewend te kijken naar de achterstand in deelname van vrouwen en etnische minderheden. Maar juist de betekenissen die aan mannensporten gegeven worden spelen een belangrijke rol in het creëren van vanzelfsprekendheden in sport die gerelateerd zijn aan gezondheid (Knoppers & Elling, 2001b). Het zijn betekenissen die weinig bevraagd worden, maar vanzelfsprekend zijn geworden en juist daarvan zal ik een paar gaan bevragen. Terwijl ik dit doe, zullen vrouwen en meisjessport zichtbaar blijven, letterlijk via het beeldscherm en zo nu en dan in mijn woorden.

1 Mannelijkheid: jongens en mannen in de sport

1.1 Historische processen: de tijd vraagt om sport!

Ik begin ook hier met een kort kijkje op historische processen (cf. Messner, 1988; 2002).

In het midden van de 19^e eeuw groeide in Engeland de zorg over het zogenaamde feminiseren van jongens. Het ging hier voornamelijk om jongens die naar elite scholen gingen en de toekomstige leiders van Engeland zouden worden. Ze zouden te veel onder de invloed van vrouwen zijn: moeders, nanny’s, en soms ook nog leerkrachten. Men vond ook, net zoals dat nu gedacht wordt, dat jongens lichamelijk minder actief waren dan de vorige generaties

en dat was ongezond. Ook was er in die tijd een voortdurende bedreiging van oorlog; men was bang dat de huidige jongere generatie te soft was om oorlog te voeren. Oorlog vraagt sterke en stoere jongens. Alles wat met soft en vrouwelijkheid te maken had, hoorde dus niet bij de gewenste vorm van mannelijkheid. Er bestond angst voor feminisering en angst voor homoseksualisering. Zoals ik eerder aangaf, was dit een tijd waarin het reguleren, disciplineren en medicaliseren van de maatschappij groeide. Volgens Foucault (1978) was het categoriseren van mannen op basis van seksuele voorkeur (hetero/homo) een gevolg van deze tendens. Homoseksualiteit als categorie werd gezien als niet natuurlijk en geassocieerd met het vrouwelijke, het soft zijn. Die wisselwerking tussen angst voor feminisering en homoseksualisering vroeg om activiteiten die zouden zorgen dat jongens in de 'goede' natuurlijke categorie van mannen zouden vallen. Sportdeelname werd gezien als een pedagogisch middel dat jongens zou leren om een bepaalde vorm van heteromannelijkheid uit te stralen, een vorm die het tegenovergestelde zou zijn van het ongezonde, met name het softe, het homoseksuele en het vrouwelijke.

Kortom, deze tijd vroeg om mannsport! Dit accent op sport als wondermiddel voor het ontwikkelen van 'echte' en niet softe mannen was één van de wortels van de moderne georganiseerde sport, van de moderne Olympische Spelen die voor het eerst gehouden werden in 1896 (alleen voor mannen), van het oprichten van Scouting en van de YMCA, en werd meegenomen in de Engelse kolonisatie van andere landen. Vrouwen deden ook wel aan sport, maar hun deelname werd niet als belangrijk gezien en vaak als ongezond bestempeld en tegennatuurlijk.

We bewegen ons even heel vlug door 100 jaar.

Michael Messner (1988), een sportsocioloog, heeft laten zien dat de toename van betrokkenheid van jongens en mannen bij sport sinds 1850 is blijven groeien. Volgens hem zijn de betekenissen die door mannen en jongens aan sport gegeven worden meer versterkt dan veranderd in de afgelopen 100 jaar. Hij schrijft de groei in betrokkenheid en de versterking van betekenissen toe aan verschuivingen en veranderingen van maatschappelijke praktijken. Naarmate er minder appèl werd gedaan op mannelijke lichamelijke arbeid en de man als kostwinnaar, groeide de mannelijke aandacht voor sport. Sportdeelname bleef en is nog steeds een plek waar een gewenste vorm van mannelijkheid gevierd wordt door deelnemers, maar ook door toeschouwers, supporters, trainers, media, etc. Door hun betrokkenheid bij sport kunnen mannen laten zien dat ze 'echt' man zijn, nu ze zich vaak niet meer kunnen

differentiëren van het vrouwelijke door kostwinnaarschap of lichamelijke arbeid. De vraag is natuurlijk waarom dat zo nodig is en of sport misschien gezonder zou zijn voor veel mannen als dat niet zo was. Sport benadrukt vaak agressie, dominantie, het spelen door pijngrenzen heen. Sporten zoals voetbal gaan gepaard met vandalisme. Wat brengt 'mannen'sport' teweeg?!

1.2 Het reguleren van seksualiteit via sport

Maar mannsport is meer dan dit. Omdat definities van heteroseksualiteit zo ingebed zijn in betekenissen die aan mannsport gegeven worden, is sport ook een plek geworden waar mannen zich lichamelijke acties en emoties kunnen permitteren die buiten de sport vaak aan vrouwelijkheid en/of homoseksualiteit toegeschreven worden. Sport is voor jongens en mannen een activiteit waar intense lichamelijke affectie wordt toegestaan en zelfs verwacht wordt. Jongens en mannen die van sport houden, moeten ook houden van lijfelijk contact met andere mannen en moeten het gezelschap van mannen/jongens leuk vinden. Daar is op zich weinig mis mee en het zou wenselijk zijn dat mannen buiten de sport ook meer ruimte aan elkaar gaven voor het vertonen van lichamelijke affecties en emoties.

Dit gebruik van sport om 'echte mannen' en hun lichamelijke affecties te vieren heeft echter ook negatieve consequenties. Sport is een bewijsmiddel voor een zogenaamd gezonde heteromannelijkheid geworden en is een plek waar heteroseksualiteit de norm is (Janssen, Elling, Palmhout, 2003). Een echte man of jongen in de huidige maatschappij is een heteroman of man in-wording die stoer is en kan sporten en dan het liefst in sporten die geassocieerd worden met heteromannelijkheid. Het is alsof het genieten van lijfelijk contact tussen mannen/jongens en het plezier van mannen onder elkaar verdedigd moet worden door een sterk homofobische cultuur. Jongens, die niet meedoen met de verwachte stoerheid en openlijk uitkomen voor homo, zijn eigenlijk niet welkom in de heteromannensportwereld (Hekma, 1994; Elling, de Knop & Knoppers, 2003). De heersende stereotypen van homomannen passen immers niet bij het beeld van sportende heteromannelijkheid. De kracht van deze constructie is zeer groot. Het is niet verbazingwekkend dat bijna geen mannelijke topsporters uitkomen voor hun homo-zijn en dat mietje een scheldwoord is voor jongens en mannen die niet presteren, of niet agressief genoeg zijn.

De afwijzing voor homoseksualiteit in de mannsport gebeurt in alle landen en vooral op topsportniveau en in het bijzonder bij sporten die geïdentificeerd worden met de nationale identiteit, zoals ijshockey in Canada,

Amerikaans voetbal en Nederlands voetbal. Het is wel vreemd dat dit ook in Nederland gebeurt. Nederland heeft het homohuwelijk en staat bekend om zijn tolerantie ten opzichte van homomannen. Nederland zou koploper moeten zijn in het aantal voetballers en sporters die openlijk uitkomen voor hun homo-zijn, maar dat is niet het geval. Het SCP rapport “Gewoon doen: Acceptatie van homoseksualiteit in Nederland” (Keuzenkamp et al. 2006) bevestigt dat het uitkomen voor seksuele voorkeur in een sport als voetbal voornamelijk een luxe is van heteroseksuelen. Een homoman zegt: “Als ik een topvoetballer zou zijn, zou ik nooit uit de kast komen. Als ik straks in de Arena moet voetballen en er staat 6000 man ‘Vuile homo!’ te roepen? Nee, dank je wel” (Keuzenkamp et al., 2006, p. 117).

De kracht van deze constructie van sport is dus groter dan die van de homotolerante Nederlandse context en is een voorbeeld van de macht van de globalisering van mannensport. Dit maakt de mannensport vaak tot een homonvriendelijke en ongezonde plek en is een reden waarom de Gay Games en de homosportverenigingen worden opgericht (Elling, De Knop & Knoppers, 2003). Dat het anders kan, is duidelijk in vrouwensport. Al worden lesbische sporters ook niet altijd gewaardeerd in de voornamelijk heterovrouwelijke sportwereld, toch zijn er vrouwelijke topsporters die kunnen en durven uit te komen voor hun lesbisch zijn.

1.3 Gevolgen voor het bewegingsonderwijs en jeugdsport

Er zitten natuurlijk veel consequenties aan deze onnodige homofobie; ik noem er twee die betrekking hebben op de jeugd. Onderzoeken (Brown, 1999; Drummond, 2003; Kimmel & Mahler, 2003; Klein, 2006; Robertson, 2003; Stoudt, 2006) op Angelsaksische scholen laten zien dat jongens die niet goed zijn in sport vaak gepest worden door de betere sporters; het bewegingsonderwijs is meestal een kwelling voor hen; vaak is het een plek waar dit pestgedrag juist versterkt werd. En hoe staat het hiermee in Nederland? Het eerder genoemde rapport “Gewoon doen” (Keuzenkamp et al. 2006) zegt: “Slechte sportprestaties zijn sinds jaar en dag een standaard ingrediënt in de autobiografieschetsen van homomannen (p. 139). Een homoman vertelt: “Voetbal heb ik altijd vanuit de grond van m’n hart gehaat. Omdat het namelijk bewees (...) dat je een echte man was: balbezit” (Keuzenkamp et al., 2006, p. 117).

Robertson (2003) heeft laten zien hoe zulke ervaringen in het bewegingsonderwijs door kunnen werken. Hij onderzocht de manier waarop jonge Engelse mannen betekenissen gaven aan lichamelijke en gezondheid. Hij ontdekte dat de homomannen die meededen in zijn onderzoek een grote

afkeer hadden voor teamsporten, omdat ze die als hetero-aangelegenheden zagen en omdat hun ervaringen met deze sportvormen zeer negatief waren geweest in het bewegingsonderwijs. Iemand vertelde hoe hij altijd expres niets deed tijdens voetbal in de les lichamelijke opvoeding; als hij moest gooien, mikte hij op de leerkracht. Sommigen van de geïnterviewden deden daarom als volwassenen niet mee aan sport of fitness als een vorm van wraak door opgedane ervaringen. Wat brengt sport teweeg?! Degenen die wel fysiek actief waren, deden dat op een sportschool of bij een homosportvereniging. De vaak homofobische cultuur van sportteams en in het bewegingsonderwijs kan dus bepaalde jongens marginaliseren, waardoor ze een afkeer krijgen voor sport en gezond bewegen. Tegelijkertijd geeft het degenen die wel goed in sport zijn privileges die misbruikt kunnen worden.

Maar ook het aantal meisjes dat stopt met sporten tijdens de adolescentie is groot en vaak groter dan dat van jongens. Volgens onderzoek (Garrett, 2004; Rich, 2004) doen ze dat meestal niet vanwege gepest worden, maar meer omdat het curriculum en de didactiek in het bewegingsonderwijs hen niet aanspreekt. Het is te vaak gericht op de interesses van jongens die goed zijn in sport. In die zin zijn er overeenkomsten tussen meisjes en jongens die niet van sport houden. Maar bij jongens gaat het vaak over een deel van hun identiteit; meisjes hoeven meestal hun heterovrouwelijkheid niet te bewijzen via sportdeelname.

Deze koppeling van mannensport en seksuele voorkeur heeft ook nog andere consequenties. In het eerder geciteerde SCP rapport “Ga doen” wordt aangegeven dat een deel van de moslim en orthodoxchristen jongens niet positief staat ten opzichte van homoseksualiteit (Bos, 2006). Tegelijkertijd zijn er sportstimuleringscampagnes om sommigen van hen meer te betrekken bij sportverenigingen. Er schijnt nog weinig aandacht besteed te worden aan de mogelijke wisselwerkingen tussen een homo-onvriendelijke sportsetting en homo-onvriendelijke jongens. Is hun deelname aan sport dan een bezigheid waarin een mogelijk gebrek aan tolerantie alleen maar versterkt wordt? Wat leren zij in de sport? In hoeverre is sport enerzijds een wondermiddel voor integratie en anderzijds een plek voor het versterken van intolerantie ten opzichte van homoseksualiteit? Wat brengt sport teweeg?

En: wat betekenen deze heteromannelijkgerichte sportpraktijken voor het bewegingsonderwijs? Het bewegingsonderwijs is een plek waar kinderen leren hoe ze moeten en kunnen denken over hun lichaam en hun lichamelijke ervaringen. Al zal niemand duidelijk discrimineren, in hoeverre is er een

verborgen curriculum in lichamelijke opvoeding en jeugdsport die deze dynamieken versterkt of juist uitdaagt? Participatie of vaardigheden in bewegingsactiviteiten kunnen dus door jongens en mannen gebruikt worden, bewust of onbewust, om zich te differentiëren van stereotypen over homomannelijkheid en vrouwelijkheid. Wat draagt deze dynamiek van differentiatie bij aan de individuele gezondheid van heterojongens en homojongens? Hoe draagt de sportdeelname van jongens mee aan hun houding ten opzicht van hun eigen constructie van mannelijkheid en hun tolerantie/acceptatie van verscheidenheid in mannelijkheid? Hoe gezond is sport voor mannen en jongens in sociaal opzicht? En als sport voor en door mannen gecreëerd is, is het wel gezond voor vrouwen?

2 Vrouwelijkheid: vrouwen en meisjes in de sport

Aan vrouwensport wordt door wetenschappers veel aandacht gegeven (b.v. Cahn, 1994; Duncan, 1994; Hall, 1996; Hargreaves, 1994; 2000; Lenskyj, 1987). Vrouwen werden immers gezien als een achterstandsgroep op dit gebied, omdat, zoals ik aangaf, moderne sport voor en door mannen werd geconstrueerd. We gaan dit veelbeschreven thema nog wat uitwerken.

2.1 Historische processen

Uit de geschreven geschiedenis blijkt dat ooit, dik-zijn als het ideaalbeeld voor vrouwen werd gezien in tegenstelling tot het beeld dat wij nu bij vrouwen vinden passen. Vandaag zouden vrouwen zoals Aphrodite, Venus en de degenen die afgebeeld zijn in schilderijen van Rubens nooit fotomodel of sporter kunnen worden. Ze zouden waarschijnlijk meteen naar de sport-school gestuurd worden om van die molligheid af te komen. Ik laat nu zien hoe de betekenissen die aan het vrouwenlichaam gegeven worden ten opzichte van sport en gezondheid enorm zijn veranderd.

Tot het eind van de 19e eeuw werd de gezondheid van vrouwen voornamelijk bepaald door de staat van hun baarmoeder (zie Cahn, 1994; Gerber, 1974; Hargreaves, 1994). De heersende opvatting was dat het natuurlijke vrouwenlichaam alleen gemaakt was om kinderen te baren. Er bestond zelfs een medische theorie waarin gesteld werd dat als vrouwen te veel denkwerk deden of lichamelijk te actief waren, dat dan het bloed van de baarmoeder naar hun hoofd of spieren zou gaan. Dit zou de gezondheid van hun eventuele kinderen kunnen beïnvloeden, waarbij het risico bestond dat ze blauwe baby's zouden baren. Het vrouwenlichaam werd als zwak gedefinieerd al was er zicht-

baar bewijs dat het niet zo was. Melpomene bijvoorbeeld, was een Griekse vrouw die de marathon liep op de dag vóór de eerste Olympische spelen in 1896 (Hargreaves, 1994). Er werd van alles gedaan om haar te weren. Vrouwen zouden niet in staat zijn om zulke afstanden te kunnen lopen, maar ze was wel succesvol!

Ook de lichamen van vrouwen uit de arbeidersklasse waren een voorbeeld van sterke lichamen, maar ook die werden niet gehonoreerd in de heersende discoursen over het natuurlijke vrouwenlichaam. Het zogenaamd natuurlijke vrouwenlichaam werd voornamelijk gedefinieerd in termen zoals het baren van kinderen en het gebrek aan fysieke kracht wat op zichzelf een incongruentie is.

Vrouwen werden dus oorspronkelijk uitgesloten van veel vormen van beweging en sport. Maar betekenissen zijn nooit statisch vanwege dynamisch maatschappelijke krachtenvelden. Tegen de heersende opvattingen zijn altijd vormen van verzet. Het is dan niet verbazingwekkend dat vrouwen altijd hebben gesport al waren ze vaak niet zichtbaar. Door hun deelname/beweging verzetten ze zich tegen de manier waarop het vrouwenlichaam gedefinieerd werd. Ook werd sportdeelname in het begin van de 20e eeuw aangeprezen voor vrouwen die wilden studeren. Het zou hen sterk genoeg maken om de zware last van het studeren aan te kunnen; die last werd vaak als tegennatuurlijk gezien. De deelname, die voornamelijk om gezondheidsredenen werd toegestaan, was wel begrensd: vrouwen mochten niet te competitief worden en ze mochten er niet al te mannelijk uitzien. Op deze manier werden de betekenissen die aan sport gegeven werden nog sterker gedifferentieerd. Het vertoog dat de deelname van vrouwen rechtvaardigde in een sport was dus gerelateerd aan gezondheid, terwijl de deelname van mannen in dezelfde sport gekoppeld werd aan de ontwikkeling van heteromannelijkheid. Dit onderscheid is een voorbeeld van de sociale constructie van betekenissen aan sport. Een sport is op zich gender-neutraal, maar de betekenissen die aan deelname worden gegeven krijgen een genderlading.

In de jaren zeventig van de vorige eeuw had de wisselwerking tussen de fitnessbeweging en de vrouwenbeweging tot gevolg, dat vrouwen de grenzen van het zogenaamde natuurlijke lichaam in grote getale begonnen te veranderen (Cahn, 1994; Hargreaves, 1994; Lenskyj, 1987). Sinds die jaren is het aantal meisjes en vrouwelijke sporters alleen maar gestegen. Dachten ze in 1928 dat het vrouwelijke lichaam niet sterk genoeg zou zijn om verder dan 800 meter te lopen, vandaag lopen vrouwen de marathon en niemand kijkt daarvan op. Vrouwen hebben laten zien dat er geen enkele sport is die hun

lichaam niet aan. Het aantal vrouwelijke sporters blijft stijgen. Maar dit is nog niet het einde van het verhaal.

2.2 *Wisselwerkingen tussen discoursen*

De tweede feministische beweging en de fitnessbeweging gaven een belangrijke impuls aan veranderingen in ideeën over het natuurlijke vrouwelijke lichaam: het kon een sportief lichaam zijn. Maar dit is niet het enige Westerse maatschappelijke discours over het vrouwelijke lichaam. Er bestaat ook een heersende opvatting/discours dat vrouwen er ook aantrekkelijk uit moeten zien. Gezonde uitstraling heeft in de huidige tijd betrekking op aantrekkelijkheid en bestaat niet alleen uit de fysieke conditie van het vrouwelijk lichaam (Lenskyj, 1987; Hargreaves, 1994). Dit betekent dat het ideale lichaam van vrouwen er eigenlijk niet als Aphrodite uit mag zien, maar als een sportief lichaam met relatief weinig lichaamsvet, gespierd maar niet te gespierd en met een bepaalde heteroseksuele aantrekkelijkheid. Eetstoornissen van jonge vrouwen en de seksualisering van vrouwelijke sporters door de media zijn vaak gevolgen van deze wisselwerking (zie bijvoorbeeld Duncan, 1994). Het feit dat veel vrouwen hieraan meewerken is weer een voorbeeld van het reguleren en disciplineren van het lichaam zoals Foucault dat heeft beschreven.

Maar vrouwen komen ook in verzet tegen dit soort disciplineren. Onderzoeken naar vrouwen in sporten die als mannelijk worden getypeerd, laten zien dat deze vrouwen bewust tegen de heersende opvattingen van vrouwelijkheid ingaan en hun eigen definities creëren maar, en dat is weer het dubbele, dat ze zich wel conformeren aan de heersende constructies en de disciplineren van sport: dus fysiek agressief gedrag, blessures negeren, stoer doen/zijn, etc. (b.v. Elling, 1999; Knoppers, 1999; Knoppers & Anthonissen, 2004; Menneson 2000; Scraton et al, 1999; Theberge, 2000). De disciplineren van sport is dan sterker dan dat van gender, net zoals we hebben gezien in de globalisering van de homofobische cultuur in mannensport.

Het verhaal van vrouwen en van paralympische sporters geeft aan, dat wat ooit gezien werd als een activiteit om het feminiseren van de maatschappij tegen te gaan, nu geclaimd wordt door een scala aan lichamen; jammer genoeg is die diversiteit nauwelijks zichtbaar op collectief niveau en verschillen de betekenissen die gegeven worden aan mannen- en vrouwensport. De gelaagdheid van allebei heeft overeenkomsten, maar is tegelijk ook weer anders. We weten relatief weinig over hoe deze gelaagdheid ervaren wordt door jongens en meisjes in de Nederlandse context.

C EN HOE NU VERDER? SPORT → GEZOND?

Op de website van NOC*NSF staat: “Sport in het onderwijs is de basis voor een leven lang sportief actief.” (NOC*NSF, n.d.) Ik ga er van uit dat dit een wens is, want zoals ik heb geprobeerd aan te geven, ligt deze formule genuanceerder. Het is duidelijk dat sport en gezondheid hun eigen gelaagde interpretaties hebben en dat een koppeling met elkaar een ongezond resultaat kan hebben. Ik stel dat die wens dat sport in het onderwijs de basis is voor een sportief leven een grotere kans heeft om gerealiseerd te worden als meer aandacht gegeven wordt aan de gelaagdheid van sport. Die gelaagdheid is natuurlijk breder dan wat ik hier aan de orde gesteld heb, maar ik hou me in mijn aanbevelingen beperkt tot de thema’s die ik heb aangekaart en tot de linkerkant (sport) van de formule. Het is immers de sport die ingezet wordt voor gezondheid en niet de gezondheid voor de sport. De vraag is dan hoe ongezonde betekenissen die gegeven worden aan sport, veranderd zouden kunnen worden, zodat sportbeoefening van de jeugd op z’n minst plaats kan vinden in een gezonde setting. Dit is het doel dat ik voor ogen heb met de leeropdracht van deze leerstoel.

1 Onderzoek

1.1 *Betekenenissen*

Ten eerste vraagt de gelaagdheid van sport en gezondheid naar onderzoek dat kijkt naar welke betekenissen jongeren geven en leren te geven aan lichamelijke, seksualiteit, mannelijkheid, vrouwelijkheid, sport en gezondheid en hoe het bewegingsonderwijs en jeugdsport daaraan bijdraagt. Ook moet aandacht gegeven worden aan de contextuele aard van deze betekenissen en aan gerelateerde didactische vormen. Welke maatschappelijke discoursen nemen jongeren mee naar het bewegingsonderwijs en jeugdsport en hoe beïnvloeden die hun keuzes, identiteitsvorming, verzet, interacties en ervaringen? Wat gebeurt er met het zelfvertrouwen, eigen gevoel voor competentie, en manier van zelfbelichaming, wanneer kinderen geconfronteerd worden met pedagogische en didactische strategieën/praktijken, waarin gezondheid eigen verantwoordelijkheid is, topsport het model voor goed bewegen is, waarin hetero-achtig gedrag bijna een vereiste is, en er een hiërarchie bestaat in gewaardeerde bewegingsactiviteiten? We weten nog weinig over deze processen binnen de Nederlandse context.

1.2 Didactiek

Ten tweede is ook onderzoek nodig dat kijkt naar de didactiek. Wat is het verborgen curriculum in het bewegingsonderwijs en de jeugdsport, dat heersende betekenissen versterkt en sommige jongeren een hekel geeft aan sport? Creatief onderzoek is nodig, dat nagaat hoe kinderen kunnen leren om een kritische houding aan te nemen naar betekenissen die aan sport, het lichaam en de gezondheid worden gegeven en die te situeren of te zien in de maatschappelijke context. Hoe kunnen kinderen leren het spanningsveld te onderkennen tussen eigen verantwoordelijkheid voor hun lichaam en bredere maatschappelijke processen?

2 Opleidingen

Ten derde is het belangrijk om leerkrachten en trainers uit te rusten met vaardigheden die hen in staat stellen om deze gelaagdheid van sport zichtbaar te maken en om te reflecteren op de manier waarop zij door hun didactiek deze processen versterken of juist uitdagen. Volgens McCaughtry (2004) en Wright (1999) kunnen leerkrachten en trainers veranderingen brengen in ongezonde definities van sport, maar het proces is zeer ingewikkeld. Eerst moeten leerkrachten en trainers de manier waarop ze zelf sport, gender en gezondheid bekijken naar boven halen. Dat is makkelijker gezegd dan gedaan. Het zijn niet de gemarginaliseerde leerlingen in lichamelijke opvoeding die later leerkrachten en trainers worden; nee, ze zijn immers vaak zelf ook goede sporters geweest. De wereld van bewegen en sport is meestal vanzelfsprekend voor hen. Het is een uitdaging voor hen om niet alleen te kijken hoe lichamen kunnen (leren te) bewegen, maar ook naar de expliciete en impliciete betekenissen die zij zelf geven aan lichamelijke via hun didactiek, taalgebruik en waardering voor bepaalde vormen van lichamelijke, vrouwelijkheid en mannelijkheid (zie b.v. Curtner-Smith, 2001). Welke didactische methoden kunnen leerkrachten gebruiken die ongezonde vormen van mannelijkheid in de sport minimaliseren en die ruimte laten en waardering hebben voor dat wat geassocieerd wordt met het 'softe' en/of het 'vrouwelijke'?

Deze veranderingen klinken misschien allemaal zeer logisch, maar makkelijk is het niet, vooral voor de meerderheid van mannelijke leerkrachten en trainers. Hun eigen sportgeschiedenis en liefde voor sport houdt vaak in dat ze de gangbare vorm van mannelijkheid in sport als vanzelfsprekend zien; meestal zijn ze er zelf onderdeel van. Verschillende case studies van beginnende leerkrachten in lichamen opvoeding in Engeland en Australië laten zien hoe

moelijk het is voor beginnende leerkrachten om tegen een cultuur in te gaan waar jongens en mannen die goed kunnen sporten impliciet meer gewaardeerd worden dan degenen die onhandig zijn, of die hun liefde voor sport niet delen en waar meisjes die niet geïnteresseerd zijn voornamelijk gedoogd worden (Brown, 1999; Brown & Evans, 2004; Curtner-Smith, 2001; McCaughtry, 2004; Wright, 1999). Toch zijn er leerkrachten en trainers die proberen deze gangbare betekenissen aan de orde te stellen en te veranderen door hun didactisch handelen. Ze merken dat de ruimte die ze hiervoor krijgen afhankelijk is van hun collega's, leerkrachten, trainers, bestuurders en ouders die hen soms als te 'soft' kunnen bestempelen.

3 Het curriculum

Ten vierde zal er meer aandacht gegeven moeten worden aan de inhoud van het curriculum. Er zal meer ruimte moeten komen voor sport- en bewegingsvormen die minder beladen zijn dan sommige huidige sporten, zoals voetbal. Het terrein van beweging is niet beperkt tot traditionele sporten! Sommige scholen hebben al alternatieve sporten zoals wandklimmen en zelfverdediging opgenomen in het curriculum, maar waarom ook niet yoga, feldenkrais, tai chi, pilates en andere bewegingsvormen die een minder beladen maatschappelijke bagage hebben dan veel sportvormen? Het NISB heeft een mooie actie die laat zien hoe breed het terrein van gezond bewegen kan zijn. Morgen houden zij een landelijke actie: "Heel Nederland danst" (www.heel-nederlanddanst.nl). Op deze alternatieve manieren kunnen bewegen en gezondheid aan elkaar gekoppeld worden op een gezonde manier.

4 Context

Het uitwerken van de leeropdracht die bij deze leerstoel hoort zal niet alle vragen die ik gesteld heb kunnen beantwoorden. De complexiteit van de formule sport = gezond is immers ingebed in bredere maatschappelijke krachtenvelden en is daarom breder dan de inhoud van het curriculum en het didactisch handelen van leerkrachten en trainers in het huidige bewegingsonderwijs en in de jeugdsport. De genoemde discoursen over gezondheid, mannelijkheid, vrouwelijkheid, het uiterlijk, en lichamelijke, die deze gelaagdheid creëren of versterken, worden niet in een vacuüm gecreëerd maar zijn maatschappelijke constructies die voortdurend verschuiven (Gard & Wright, 2005). Ze zijn ook onderdeel van bredere politieke, economische en

ideologische belangen en worden beïnvloed door media, beeldvorming, machtsstructuren en hun onderlinge relaties. Het zichtbaar maken van de impact van discoursen op gedrag vraagt om ruimte voor een kritische pedagogiek, die inzicht geeft in de vaak onzichtbare werking van discoursen en sociale structuren die slechts kunnen blijven functioneren zolang hun logica verhuld is (Wright, 1999).

Tenslotte, zoals de reclame ooit zei: “De maatschappij, dat ben jij.” Iedereen, inclusief alle aanwezigen bij deze oratie, is betrokken bij het in stand houden en/of bevragen van maatschappelijke discoursen over sport, gezondheid en lichamelijkeheid. Bijvoorbeeld: Hoeveel ruimte geeft u als sportbestuurder, als ouder of grootouder of als trainer aan jongens en aan uw collega’s om ook “soft” te zijn of om een voorkeur te hebben voor dans in plaats van voetbal? Zou u er moeite mee hebben als uw zoon of dochter in sport getraind zou worden door een soft man? Geeft u kinderen bewegingsvrijheid om soft en stoer te zijn in sport en buiten sport? Hoeveel ruimte geeft u voor diversiteit in gezond bewegen? Het zijn moeilijke vragen misschien, maar de moeite die u daar wel of niet mee heeft geeft aan hoe ingewikkeld deze kwesties kunnen liggen. Wat brengt u te weeg in en via sport?

LITERATUURLIJST

- Bos, D. (2006). ‘Omdat ze zo ontzettend hetero zijn’: Ervaringen van homoseksuele hockeyers en fitnessers. In S. Keuzenkamp, D. Bos, J.W. Duyvendak & G. Hekma (Eds.) *Gewoon doen: Acceptatie van homoseksualiteit in Nederland* (pp. 117-139). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgment of taste*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Breedveld, K. & Tiessen-Raaphorst (2006). *Rapportage sport 2006*. Den Haag: Sociaal en Cultureel planbureau.
- Brown, D. (1999). Complicity and reproduction in physical education. *Sport, Education & Society*, 4 143-159.
- Brown, D. & Evans, J. (2004). Reproducing gender? Intergenerational links and the male PE teacher as a cultural conduit in teaching physical education. *Journal of Teaching in Physical Education*, 23, 48-70.
- Cahn, S. (1994). *Coming on strong: Gender and sexuality in twentieth century women's sport*. New York: Free Press.
- Curtner-Smith, M. (2001). The occupational socialization of a first-year physical education teacher with a teaching orientation. *Sport, Education and Society*, 6, 81-105.
- Drummond, M. (2003). The meaning of boys' bodies in physical education. *Journal of Men's Studies*, 11, 131-143.
- Duncan, M. (1994). The politics of women's body images and practices: Foucault, the panopticon, and Shape magazine. *Journal of Sport & Social Issues*, 18, 48-65.
- Elling, A. (1999). “Een beetje ruig dat trekt me wel”: Over het imago en de beleving van vrouwenvoetbal. *Tijdschrift voor Gender Studies*, 2, 25-35.
- Elling, A., De Knop, P. & Knoppers, A. (2003) Gay /lesbian sport clubs and events: Places of homo-social bonding and cultural resistance. *International Review for the Sociology of Sport*, 38, 441-456.
- Eurobarometer, (2003). *Physical activity*. Special Eurobarometer 183-6/Wave 58.2. Brussels: Opinion Research Group.
- Foucault, M. (1978). *Discipline and punish: The birth of prison*. New York: Vintage Books (transl. A. Sheridan).
- Gard, M. & Wright, J. (2001). Managing uncertainty: Obesity discourses and physical education in a risk society. *Studies in Philosophy and Education* 20, 535-549.
- Gard, M., & Wright, J. (2005). *The obesity epidemic*. London: Routledge.

- Garrett, R. (2004). Gendered bodies and physical identities. In J. Evans, B. Davies & J. Wright (Eds.) *Body knowledge and control: Studies in the sociology of physical education and health* (pp. 140–156). London: Routledge.
- Gerber, E., Felshin, J., Berlin, P. & Wyrick, W. (1974). *The American woman in sport*. Reading, MA: Addison-Wesley Pub. Co.
- Gruneau, R. (1997). The politics and ideology of active living in historical perspective. In J. Curtis & S. Russell (Ed). *Physical activity in human experience: Interdisciplinary perspectives* (pp.191–228). Champaign, IL: Human Kinetics.
- Hall, M.A. (1996). *Feminism and sporting bodies: Essays on theory and practice*. Champaign, IL: Human Kinetics.
- Hargreaves, J. (1994). *Sporting females: Critical issues*. London: Routledge.
- Hargreaves, J. (2000). *Heroines of sport: The politics of difference and identity*. London: Routledge.
- Janssens, J. Elling, A. & Kalmthout, J. van (2003). *Het gaat om de sport: Een onderzoek naar de sportdeelname van homoseksuele mannen en lesbische vrouwen*. Nieuwegein/'s-Hertogenbosch, Arko Sports Media i.s.m. W.J.H. Mulier Instituut.
- Kimmel, M.S. & Mahler, M. (2003). Adolescent masculinity, homophobia, and violence: Random school shootings, 1982–2001. *American Behavioral Scientist*, 46, 1439–1458.
- Klein, J. (2006). Cultural capital and high school bullies. *Men and Masculinities*, 9, 53–75.
- Knoppers, A. & Anthonissen, A. (2004). Women's soccer in the USA and the Netherlands: Differences and similarities in regimes of inequalities. *Sociology of Sport Journal*, 20, 351–370.
- Knoppers, A., Anthonissen, A. & Bergervoet, S. (2006). Giving meaning to sport involvement in managerial work. Paper presented at the annual conference of the North American Society for the Sociology of Sport, Vancouver, November.
- Knoppers, A. & Bouman, Y. (1998). De trainer als cultuurdrager. In J. Steenbergen, A. Buisman, P. de Knop, & J. Lucassen, (Eds.) *Waarden en normen in de sport: Analyse en beleidsperspectief* (pp. 223–238). Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Knoppers, A. & Elling, A. (2001a) *Gender, etniciteit en de sport media: Selectie- en interpretatieprocessen*. Utrecht/ Tilburg: Centrum voor Beleid en Management, Universiteit Utrecht/ Vrijetijdstudies, Universiteit Brabant.
- Knoppers, A. & Elling, A. (2001b) Organizing masculinities and femininities: The gendered sporting body. In J. Steenbergen, P. De Knop & A. Elling (Eds.) *Values and norms in sport: Critical reflections on the position and meanings of sport in society* (pp. 171–194). Aachen: Meyer & Meyer Sport.
- Knoppers, A. & Elling, A. (1999) *Gender, etniciteit en de sport media: Inventarisatie*. Utrecht/Tilburg: Centrum voor Beleid en Management, Universiteit Utrecht/ Vrijetijdstudies, Universiteit Brabant.
- Lenskyj, H. (1987) *Out of bounds: Women, sport & sexuality*. Toronto, Canada; The Women's Press.
- McCaughtry, N. (2004). Learning to read gender relations in schooling: Implications of personal history and teaching context on identifying disempowerment for girls. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 75, 400–412.
- Mennesson, C. (2000) 'Hard' women and 'soft' women: The social construction of identities among female boxers. *International Review for the Sociology of Sport*, 35, 21–33.
- Messner, M. (1988). Sport and male domination: The female athlete as contested ideological terrain. *Sociology of Sport Journal*, 5, 197–211.
- Messner, M. (2002). *Taking the field: Women, men and sports*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- NIGZ Nieuws (2006, Augustus). Betaald voetbal: eredivisieclubs 'Scoren voor gezondheid'. Retrieved on October 13, 2006 from <http://www.nigz.nl/index.cfm?act=actueel.nieuwsitem&id=162>
- NISB (n.d.). Nederlands Instituut voor Sport en Beweging. Retrieved on October 15, 2006 from <http://www.nisb.nl/frames.htm>.
- NOC*NSF (n.d.) Retrieved on October 15, 2006 from: <http://www.sport.nl/nocnsf/214128/>.
- Hekma, G. (1994). *Als ze maar niet provoceren: Discriminatie van homoseksuele mannen en lesbische vrouwen in de georganiseerde sport*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Rich, E. (2004). Exploring teachers' biographies and perceptions of girls' participation in physical education. *European Physical Education Review* 10, 215–240.
- Robertson, S. (2003). 'If I let a goal in, I'll get beat up': Contradictions in masculinity, sport and health. *Health Education Research*, 18, 706–716.
- Keuzenkamp, S., Bos, D., Duyvendak, J.W. & Hekma, G. (Red.) *Gewoon doen: Acceptatie van homoseksualiteit in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Scraton, S., Fasting, K., Pfister, G., & Bruneul, A. (1999). It's still a man's game: The experiences of top-level European women footballers. *International Review for the Sociology of Sport*, 34, 99–111.

- Shilling, C. (2003). *The body and social theory*. (2nd ed.) London: Sage Publications.
- Stempel, C. (2006). Gender, social class and the sporting capital-economic capital nexus. *Sociology of Sport Journal*, 23., 273-292.
- Sterk, H. (1993). Whatever happened to the fig leaf? Gender relations and dress. In M, Van Leeuwen, A. Knoppers, M. Koch, D. Schuurman, & H. Sterk *After Eden: Facing the challenge of gender reconciliation* (pp. 299-340). Grand Rapids, MI: Wm. Eerdmans.
- Stol, P. (1995). *Opsporing verzocht: Vrouwelijke trainers!* Stage rapport, Pedagogiek, Universiteit Utrecht, Utrecht.
- Storm, I., C. Nijboer, G.C.W. Wendel-Vos, T.L.S. Visscher, A.J. Schuit (2006). *Een gezonde omgeving ter preventie van gewichtsstijging: nationale en lokale mogelijkheden*. Bilthoven: Centrum voor Volksgezondheid Toekomst Verkenningen (RIVM rapport 270061002/2006).
- Stoudt, B. G (2006). "You're either in or you're out": School violence, peer discipline, and the (re)production of hegemonic masculinity. *Men and Masculinities*, 8, 273-287.
- Theberge, N. (2000). *Higher goals: Women's ice hockey and the politics of gender*. Albany: State University of New York.
- Van Exel, N, de Graaf, G. & Brouwer, W. (2005). *Beelden van eigen gezondheid onder jongeren*. Rotterdam: Erasmus MC/ Institute for Medical Technology Assessment. Rapportnummer 05.77.
- VWS (2005). *Tijd voor sport: Bewegen, meedoen, presteren*. Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- Wascoe, D. (2006). Deskless class helps fight child obesity. *Detroit News*, April 13. Retrieved on October 7, 2006 from <http://detnews.com/apps/pbcs.dll/article?AID=/20060413/LIFE-STYLE03/604130319/1040/LIFESTYLE01>.
- Wendel-Vos, G., Ooijendijk, W., van Baal, P., Storm, I., Vijgen, S., Jans, M., Hopman-Rock, M., Schuit, A., de Wit, G., & Bemelmans, W. (2005). *Kosteneffectiviteit en gezondheidswinst van behalen beleidsdoelen bewegen en overgewicht: Onderbouwing 29 peer reviewed articles, Nationaal Actieplan Sport en Bewegen*. RIVM rapport 260701001/2005, VWS.
- Wright, J. (1999). Changing gendered practices in physical education: Working with teachers. *European Physical Education Review*, 5, 181-197.

ORATIE IS TEAMWORK!

Met dank aan:

- Stichting Bevordering Sociaal-wetenschappelijk Sportonderzoek voor het vestigen van de leerstoel en voor de receptie
- Anton Anthonissen voor het meedenken
- Sjoer Bergervoet voor het regelen van alles wat in beweging moest komen voor deze oratie inclusief organisatie/public relations en beeld en geluid
- Carola de Vries Robles voor de titel
- Nies Wouters voor taalredactie
- Frank van Wijk (Bergen): voor het orgelspel voor en na de oratie
- collega's en studenten voor de vele inhoudelijke discussies over dit onderwerp
- buitenlandse gasten/collega's: prof. Dr. Helen Sterk, communication sciences, Calvin College, Grand Rapids, Michigan, VS en prof. Dr. Bartha Maria Knoppers, medical ethics, University of Montreal, Quebec, Canada voor hun aanwezigheid bij deze oratie en hun samenwerking en vriendschap in de afgelopen jaren
- familie en fanclub voor hun steun.

